

KERSTIN HAGWALL:

Tafatt familjepolitik

Med utgångspunkt bl a i årets budgetförslag granskar här Kerstin Hagwall de senaste fyra årens familjepolitik. Denna har inte motsvarat förväntningarna, anser hon. Artikel författaren är forskningsingenjör och har själv tre barn som har plats i kommunal barntillsyn.

När de borgerliga partierna övertog regeringsmakten 1976, var förväntningarna stora på att statens stöd till barnfamiljerna skulle fördelas rättvisare än dessförinnan.

Kraven på vårdnadsbidrag och kortare arbetsdag för småbarnsföräldrar drevs hårt i valrörelsen både av moderaterna, centern och folkpartiet. År efter år hade borgerliga motioner om vårdnadsbidrag, ATP-poäng för hemarbetande föräldrar, bättre sjukförsäkring för hemmakar och skattelättnader för familjer med endast en förvärvsarbetande avslagits i riksdagen.

Socialdemokratisk familjepolitik hade främst inriktats på en utbyggnad av den kommunala barnomsorgen. Camilla Odhnoffs familjestödsutredning, som 1975 föreslog en förlängning av föräldraledigheten vid barns födelse från sju till åtta månader och sex timmars arbetsdag för småbarnsföräldrar, fick ett välvilligt mottagande i såväl socialdemokratisk som borgerlig press, men rönt från annat håll så våldsamt motstånd, främst i det socialdemokratiska kvinnoförbundet, att s-regeringen aldrig vågade genomföra förslaget. Inga pengar som kunde användas till daghemsutbyggnad fick användas till något annat.

Det har nu gått mer än fyra år sedan de borgerliga övertog regeringsmakten. Har familjepolitiken omformats på dessa år?

I årets budgetförslag aviseras äntligen ett regeringsförslag under våren om ATP-poäng för vård i hemmet av små barn. Hur förslaget kommer att klara sig i riksdagen vet man inget om. Vårdnadsbidrag för barn under tre år har inte införts, varken beskattat – som moderaterna och centern propagerade för i valrörelsen 1976 – eller obeskattat – folkpartiets modell.

Däremot har föräldrapenningen i samband med barns födelse förlängts till att omfatta 12 månader, och småbarnsföräldrar har fått lagstadgad rätt till 6-timmars arbetsdag (med löneavdrag, förstås).

Helt utan motstånd från socialdemokraterna har det inte gått. Den senaste förlängningen av föräldrapenningen om tre månader, som gäller från den 1/1 1980 och utgår med 37 kronor per dag, motsatte sig socialdemokraterna och yrkade i stället på en månads förlängning med ersättning enligt föräldrarnas sjukpenning. De pekade särskilt på att regeringens förslag försvårade männens utnyttjande av försäkringen!

c-m kontra s-fp

Detta är ett exempel på den grundläggande åsiktsskillnaden mellan å ena sidan c-m och å andra sidan s-fp. Centern och moderaterna vill ersätta det arbete föräldrar som vårdar sina barn utför, medan socialdemokraterna och folkpartiet vill ersätta föräldrarna för det inkomstbortfall de åsamkas, när de nödgas avstå från förvärvsarbete för att vårda sina barn hemma. Föräldrapenningen får på så vis bli en muta som skall få föräldrarna att ta hand om sina barn. Män är mer svårmutade än kvinnor. De måste få högre mutor. Om vissa föräldrar vill ta hand om sina barn, är det enligt denna syn deras sak, och då behöver de inga mutor.

Att folkpartiet nu senast ändå ställde sig bakom regeringsförslaget och inte socialdemokraternas motion beror naturligtvis på behovet av att kompromissa i regeringskoalition. Handlandet stämmer inte med partiets tidigare agerande. Redan i valrörelsen 1976 angrep ledande folkpartister centerns och moderaternas

krav på beskattat vårdnadsbidrag, som de ansåg skulle vara orättvist mot de förvärvsarbetande. Dessa har ju högre marginalsatt än hemarbetande utan annan inkomst; de skulle alltså få mindre kvar av vårdnadsbidraget efter skatt.

Resonemanget är rätt märkligt. Det skulle alltså ligga en orättvisa i att de som stannar hemma och gör jobbet får mer än de som tack vare daghemssubventionen får jobbet billigt utfört av andra och därtill har en arbetsförtjänst.

Däremot bör det påpekas att beskattade vårdnadsbidrag inte skulle avskaffa orättvisan mellan förvärvsarbetande föräldrar med barn i kommunal barntillsyn och förvärvsarbetande föräldrar som får ordna barntillsynen på annat sätt. Den bör kompenseras med avdragsrätt för barntillsynskostnader.

Vissa försök gjordes av regeringen Fälldin att konstruera ett vårdnadsbidrag, men åsiktsskillnaderna mellan folkpartiet och de båda andra partierna var så stora att frågan sköts på framtiden. Den har senare inte på allvar tagits upp.

Utbyggnaden av barnomsorgen

I april 1976 antog riksdagen Lagen om barnomsorg, som gjorde det till en lagfäst skyldighet för kommunerna att genom en planmässig utbyggnad av daghem, familjedaghem, fritidshem och annan förskole- och fritidshemsverksamhet svara för att de barn som på grund av föräldrars förvärvsarbete eller studier eller av andra skäl behövde kommunal omvårdnad, fick behovet tillgodosett. Ett nytt bidragssystem antogs med väsentligt höjda och värdebeständiga statsbidrag till den kommunala barnomsorgen. Riksdagen antog också ett utbygg-

nadsprogram för de närmaste fem åren om 100 000 nya daghemsplatser och 50 000 nya platser i fritidshem.

Moderaterna reserverade sig mot preciseringen av antalet nya platser. De ville först se effekterna på efterfrågan genom förändringar på skatteområdet, av förkortad arbetstid för småbarnsföräldrar och av en vårdnadsersättning.

I regeringsdeklarationen på hösten samma år slog den då helt nya regeringen Fälldin fast att samhällets barnomsorg skulle byggas ut enligt riksdagens beslut men att detta skulle kompletteras med ett vårdnadsbidrag till småbarnsföräldrar. Stödet skulle utformas så att det skulle "främja valfrihet och jämställdhet". Något vårdnadsbidrag har det, som jag nämnde nyss, inte blivit. Satsningen på kommunala daghem har däremot varit betydande.

Statsbidragen till den kommunala barnomsorgen har fr o m den 1/1 1977 finansierats med en socialavgift från arbetsgivarna. 1977 var denna avgift 1 procent, 1981 utgår den med 2,2 procent av löneunderlaget.

Förändringar sedan 1976

Utvecklingen under de borgerliga regeringarna kan belysas med följande uppgifter.

Budgetåret 1976/77 budgeterades:
för allmänna barnbidrag 3 260 milj kr
för bidrag till föräldraförsäkringen 220 milj kr
för bidrag till driften av förskolor och daghem samt till kommunala familjedaghem 1 245 milj kr

I budgetpropositionen för 81/82 är siffrorna dessa:
för allmänna barnbidrag 5 145 milj kr

för bidrag till föräldraförsäkringen 670 milj kr
för kommunal barnomsorg 5 380 milj kr

Man kan notera följande:

1 Barnbidraget har ökat ungefär med index under den här perioden.

2 Av föräldraförsäkringen går en mindre del till hemarbetande föräldrar än andra. Nio av de tolv månaderna utgår föräldrapenningen med ett belopp som grundar sig på föräldrarnas aktuella sjukpenning. Förvärvsarbetande föräldrar har fått rätt att stanna hemma hos sjukt barn med föräldrapenning (= sjukpenningen) upp till 60 dagar per barn och år — dock inte om den andra föräldern är hemarbetande. De hemarbetandes sjukpenning är idag åtta (8) kronor.

3 Statsbidragen till kommunal barnomsorg är den största av posterna för statligt familjestöd, den har ökat med 4,1 miljarder under den borgerliga eran, mer än fyrdubblats alltså, medan det generella stödet till barnfamiljerna, barnbidraget, ökat med knappt 1,8 miljarder eller 58 procent. Man bör dessutom lägga märke till att statsbidraget endast är en del av samhällets utgifter för den kommunala barnomsorgen. Det täcker knappt hälften av kostnaderna. Föräldraavgifter täcker cirka 10 procent. Resten betalas med kommunalskattemedel — en av de främsta orsakerna till kommunalskattehöjningarna under senare år.

Daghemmen

I december 1980 fanns 1 100 000 barn i åldern 1–12 år i Sverige. 317 000 hade plats inom den kommunala barnomsorgen. Dessa knappt 30 procent delade på mer än 70 procent av det samhälleliga familjestöd som utgår oberoende

av familjens inkomst. Denna groteska orättvisa i fördelningen av skattemedel mellan olika familjer har väckt förvånande lite protester.

De föräldraprotester som hörs gäller i allmänhet höjningar av daghemstaxan. "Det måste löna sig att arbeta" är ofta temat för dessa protester, en rejäl oförskämndhet mot dem som inte har kommunal daghemsplats utan utför omsorgsarbetet själva.

Om två föräldrar förvärvsarbetar och har barnen på daghem, får familjen större utrymme för privat konsumtion än om en av föräldrarna tar hand om barnen hemma; detta gäller nästan oberoende av inkomst och antal barn. Även i de kommuner som har högst daghemstaxa betalar föräldrarna, hur hög inkomst de än har, inte mer än 25 procent av kostnaden. Ju fler barn desto lägre del av kostnaden faller på föräldraavgiften.

Dessa subventioner är egentligen det enda rejäla stöd barnfamiljerna får för barn över 1 år.

Man betalar nästan lika mycket skatt när man fått barn som man gjorde innan, och man betalar precis lika mycket när man sedan får fler barn, oberoende av hur många. Barnbidraget är inte mycket mer än en återbäring av moms på barnens mat och kläder. Bostadsbidrag utgår visserligen till de sämst lottade familjerna och en viss garanti för existensminimum har de fått med den nyinförda socialförsäkringen SOFT, men för att denna skall omfatta hemarbetande föräldrar krävs intyg om att kommunal barnomsorg inte har kunnat ordnas.

Det är inte underligt att man inte lyckats "bygga bort daghemskön". Ju mer man bygger, desto fler vill ha plats. Våren 1980 efterfrå-

gades kommunal barnomsorg åt nästan hälften av alla förskolebarn. Från socialistisk synpunkt har man lyckats, man har skapat ett behov av kollektiv fostran.

Men vilken ideologisk inställning man än har till kollektiv barnuppfostran borde man väl se det orimliga i att de som står i daghemskön – eller inte ställt sig där – får så liten del av samhällets stöd till barnfamiljerna. Lösningen att alla ungar skall in på dagis är – om man nu inte av ideologiska skäl förkastar den – ändå praktiskt ogenomförbar.

En hel del forskning har lagts ner på att försöka bevisa daghemmens överlägsenhet över enskild barnomsorg. Det har inte lyckats. Där emot har denna forskning givit oss en ganska god bild av hur förskole- och fritidsverksamhet måste vara organiserad för att ge barnen den omvårdnad och stimulans som eftersträvas. Vi känner rätt väl vådan av för stora barngrupper, för lite personal, undermåliga lokaler, stor personalomsättning, dålig föräldrakontakt osv. Därför är det skrämmande att trycket från daghemskön börjar bli så starkt att man på flera håll börjar förorda en kvantitativ utbyggnad på bekostnad av kvalitén.

För den som inte anser kollektiv fostran vara något i sig eftersträvansvärt ter sig en sammanfattad bild av samhällets barnomsorg som helt obegriplig.

Ingen kursändring

Svaret på frågan om familjepolitiken omformats under den borgerliga regeringsperioden är nej. Man har i stort sett genomfört målsättningen från den socialdemokratiska tiden: en imponerande utbyggnad av den kollektiva

barnomsorgen och en successiv utbyggnad av föräldraförsäkringen. Däremot har ingenting gjorts för att förbättra de hemarbetandes situation. Standardklyftan mellan familjer med en respektive två förvärvsarbetande ökar ständigt.

Vi vet naturligtvis inte hur familjepolitiken skulle ha utformats om socialdemokraterna haft majoriteten också efter 1976. Av deras motioner att döma skulle de ha satsat ännu mer på den kommunala barnomsorgen, men det är ju också iakttaget från hela det politiska fältet att det ekonomiska ansvaret inte tynger särskilt mycket i oppositionsställning. Mycket snabbara hade de inte heller kunnat bygga ut den kommunala barnomsorgen. Det finns andra begränsningar än de ekonomiska, framför allt när det gäller utbildad personal.

Under överskådlig tid kommer vårt samhälle – vilken ideologi som än dominerar – att vara beroende av att föräldrar tar hand om sina barn hemma – om vi inte får en katastrofal nativitetensminskning.

Måste då inte trycket från de hemarbetande öka så att det uppväger trycket från daghemskön och de privilegierades krav på nolltaxa så att det blir politiskt möjligt att omfördela det idag orättvisa stödet till barnfamiljerna?

Nödvändiga reformer

Vad som behövs för att skapa en rimligare ordning är gamla välkända idéer:

För det första bör vårt skattesystem, som ibland säges vara uppbyggt efter principen skatt efter bärkraft, göras om så att det verkli-

gen följer den principen. Grundavdraget bör lämpligen sättas lika med den sk socialnormen.

För det andra bör det stöd till barnfamiljerna som utgår oberoende av inkomst fördelas lika mellan alla barn. Det skulle innebära att vi som tillhör den privilegierade grupp, som fått plats i kommunal barntillsyn, måste vidkännas en kraftig höjning av våra barntillsynskostnader (om vi inte i stället får ytterligare skattehöjningar och/eller kännbara prutningar på andra områden av den offentliga verksamheten än barnomsorgen).

För det tredje bör åtgärder för att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor inriktas mera på att underlätta för män (såväl som kvinnor) att ägna sig åt de nödvändiga uppgifter som traditionellt varit kvinnliga. Sådana åtgärder är ATP-poäng för hemarbete och en anständig nivå på hemarbetandes sjukpenning.

Att välavlönade män (och kvinnor) har rätt att behålla sin höga lön några månader för att få nära kontakt med sina barn gör säkert att många av dem tar den chansen, som de inte skulle ha ansett sig ha annars. Men det gör det inte mycket lättare för dem att följa sina barns utveckling under kommande år.

Jämställdhet kan inte uppnås genom att locka eller rentav tvinga på alla människor den gamla mansrollen. Ansträngningarna bör i stället inriktas på att avskaffa orättvisorna mot traditionella kvinnoroller. Om samhället i princip åtar sig att betala större delen av barnomsorgskostnaderna skall detta gälla även när barnomsorgen sköts på traditionellt sätt i hemmen, vare sig det görs av män eller kvinnor.